

jät ovat yksi monista ryhmistä, jonka asema ja arvostus ovat kokeneet eri yhteiskunnissa monenlaisia muutoksia historian kuluessa. Yhden esimerkin tuoreine näkökulmineen tarjoaa toissa vuonna Turun yliopistossa tarkastettu Akseli Salmen väitöskirja.

Salmi kohdistaa tutkimuksessa katseensa näyttelijän ammatin erikoisasemaan restauraatioajan Preussissa 1800-luvun alkupuoliskolla. Salmen mukaan näyttelijät elivät poikkeuksellista elämää, mutta olivat samalla ”tavallinen osa aikansa yhteiskuntaa”, tarkemmin sanottuna porvarillista yhteiskuntaa (*Bürgerlich society*). Näin he jakoivat porvariston kanssa samat sivistyksen ihanteet, edustuksellisen elämäntavan ja perhearvot. Tätä näyttelijöiden saamaa asemaa Salmi luonnehtii taiteilijaporvaristoksi tai taiteilijaporvarillisuudeksi, josta hän käyttää saksankielistä termiä *Künstlerbürgertum*.

Salmen tutkimuksen keskiössä oleva porvarillisuus on ollut ja on edelleen paljon tutkittu teema niin Saksassa kuin muuallakin. Uudelleen tulkintoja, varsinkin arkipäivän, perheen ja naisten osalta, on viime aikoina julkaistu runsaasti. Keskeiseksi Salmen tutkimuksessa muodostuu, miten porvaristo ja porvarillisuus saksalaisessa kontekstissaan ymmärretään ja miten eri tutkijat ovat näitä käsitteitä määritelleet. 1800-luvun saksalaisen porvariston asemaa ja toimeentuloa tutkineiden historioitsijoiden, kuten Lothar Gallin, Thomas Nipperdeyn ja Jürgen Kockan, sekä käsiteanalyysin osalta Reinhart Koselleckin kanssa Salmi käy osin terävääkin keskustelua teesinsä pohjustamiseksi. Myös kasvatuksen (*Erziehung*) ja siihen liittyvän sivistyksen (*Bildung*) keskeinen merkitys poliittista valtaa vailla olevan porvariston emansipoitumisprosessissa on väitöskirjassa hyvin esillä. Eikä julkisuustematikan osalta Jürgen Habermasiakaan ole

unohdettu. Preussin ja Saksan historiassa Salmi tukeutuu paljolti brittitutkijoihin. Työssä arvioidaan myös joitakin pitkäaikaisia, etenkin kulttuurisia vaikutteita 1700-luvun lopulta lähtien. Sen sijaan Berliinin sosiaali- ja teollistumishistorian tutkimuksia on huomioitu vähemmän. Siten kaupungissa tapahtuneet elinkeinoelämän ja sosiaaliset muutokset jäävät jokseenkin yleisluontoisiksi.

Ajallisesti työ on rajattu Wienin kongressin päättymisestä 1815 Berliinin maaliskuun 1848 vallankumoukseen. Vuosi 1815 valtiollisen historian merkkipaaluna ei kuitenkaan ole työn sisällön kannalta niinkään ratkaiseva. Pikemmin sitä ovat olleet Preussissa hieinan aiemmin alkaneiden pysyvien reformien vaikutus ”porvarillistumiseen”. Yksi uudistus oli vuonna 1810 perustettu uusi yliopisto. Se muodosti Berliinin henkisen elämän keskuksen ja sivistysporvariston kiinnkohdan. Myös oikeudellisen aseman muutoksella vuodesta 1808 lähtien oli vaikutusta Preussin kaupunkiporvariston emansipoitumiseen. Siten työssä olisi voinut ottaa kantaa siihen, olivatko näyttelijät oikeudellisen asemansa kautta mitenkään porvarillistuneita.

Taiteilijaporvarillisuuden verifiointiin Salmi toteuttaa mikrotasolla tutkimalla kahden Berliinin silloisen puheteatterin, Königliches Schauspielhausin (Kuninkaallinen näytelmäteatteri) ja vuonna 1824 toimintansa aloittaneen Königsstädtisches Theaterin näyttelijöitä. Aluksi Salmi tarkastelee näyttelijöiden sosiaalista asemoitumista heidän perheensä, koulutuksensa, uransa ja tulojensa indikaattoreilla. Seuraava pääluke on omistettu näyttelijöiden työpaikalle, teatterille. Luvussa seurataan päivittäisiä rutiineja ja hovin suhdetta teattereihin. Liberalismin ja nationalismin sekä porvarillisten traditioiden näkyminen teatteriympäristössä muodostaa oman aihekentänsä.

Taiteilijaporvarillisuutta restauraatioajan Berliinissä

Akseli Salmi: *Künstlerbürgertum. The Social Spheres of Berliner Actors in the Years 1815–1848. Turun yliopiston julkaisuja B 354, Turun yliopisto 2012. 344 s. ISBN 978-951-29-5093-5.*

Ihmisen ammattinsa tai muun toimintansa kautta saavuttama sosiaalinen asema on henkilöhistorian kiinnostavimpia kohteita. Näytteli-

Sen jälkeen siirrytään julkisuuteen: tähtikulttiin (*cult of stardom*) ja massamedian (*mass media*) vaikutukseen. Lopussa kerrotaan näyttelijöiden edustuksellisista elintavoista (*representative lifestyles*) sekä piirteitä heidän yksityiselämästään niin kotona, salongeissa kuin kahviloissakin. Myös asuin-osoitteet, kotien edustavuus ja perheet on otettu tarkastelun kohteeksi. Erityistä huomiota Salmi kiinnittää naisnäyttelijöihin ja heidän asemaansa. Työn loppuosa on jäsennetty näyttelijöiden toimintapiiriin (*spheres*) mukaan. Kaikissa näissä sfääreissä Salmi tutkaillee näyttelijöiden porvarillisuutta tai tarkemmin taitelijaporvarillisuutta.

Väitöskirjan pääotsikko *Künstlerbürgertum* on sen verran jyrkäv ohjelmajulistus, että se antaa odottaa suurempaa kattavuutta paitsi näyttelijöiden porvarillisuuden myös heidän taitelijajuutensa olemuksesta. Tämä puoli on jäänyt hieman varjoon. Mikä erotti näyttelijät muista taiteilijoista, tai mikä yhdisti heitä? Goethen näyttelijä-taiteilijaa käsittelevän Wilhelm Meisterin vaikutusta 1800-luvun toimijoiden keskuudessa olisi ehkä voinut tarkastella enemmänkin. Aikalaiskeskustelun syvempi luotaaminen olisi varmasti ollut inspiroivaa, esimerkiksi kysymys, mikä ylipäätään oli tuona aikana taiteilijoiden suhde porvarillisuuteen? Romantiikan kirjailijoilla kuten Wilhelm Wackenroderilla, tai työssä useaan otteeseen esiintyvällä, kaksioisroolissa taiteilijana (kirjailija ja säveltäjä) eläneellä, mutta myös virkamiehenä toimineella E. T. A. Hoffmannilla oli tästä aivan eksplisiittisiä mielipiteitä. Molempien kirjailijoiden mukaan taiteilija ja porvari olivat vastakohtia eivätkä yhdistettävissä. Taiteilijoilla tosin viitattiin ajan kirjallisuudessa yleensä musikoihin tai säveltäjiin ja maalareihin. Todellisuudessa moni heistä, esimerkiksi kuuluisa kuvanveistäjä Schadow, eli varsin porvarillisesti.

Jos Berliinin näyttelijät kuuluivat taitelijaporvaristoon, herää vielä kysymys, oliko Berliinin teatterimaailma poikkeus porvarillisuudessaan? Vertailu muihin saksalaisiin teatterikaupunkeihin Preussissa tai esimerkiksi Weimariin, Müncheniin ja toisen suuren saksankielisen valtion Itävallan pääkaupunkiin, Wieniin, olisi antanut lisävalaistusta. Kytkeytyivähän sitä paitsi monien Berliinissä toimineiden näyttelijöiden urat näihin paikkakuntiin.

Kiinnostavan aiheen vaikeaksi työsaraksi ovat muodostaneet lähteet. Paljon aineistoa on tuhoutunut ja säilyntä on täytynyt etsiä monista eri arkistoista ja kirjastoista. Kuvaavaa tilanteelle on, että aivan hiljakkoin on ilmestynyt huutokaupamarkkinoilta uudelleen päivänvaloon 1800-luvun alun Königliches Schauspielhausin legendaarisen johtajan August Wilhelm Ifflandin kadoksissa ollut arvokas kirjeenvaihtokokoelma. Tekijällä onkin ollut käytettävissä näyttelijöiden elämänpiiriä kattavaa (oma) elämäkertamateriaalia lähinnä vain kolmesta näyttelijästä. Tähän materiaaliin tekijä sanoo tutkimuksensa ennen kaikkea pohjaavan. Kauppiaan poika, Eduard Devrient, on näistä tunnetuin ja tutkituin. Toisen kuuluisuuden, aatelisperäisen Charlotte von Hagnin, alkuperäisistä päiväkirjoista Salmi on löytänyt paljon uutta, etenkin naisnäyttelijän näkökulma on saatu esiin. Vähemmän menestyksellä puutarhurin poika Adolph Bethge ja hänen runsaslukuiset muistiinpanonsa tuovat sopivan kontrastin. Työn ajallisen kattavuuden näkökulmasta yksi ongelma on, että näiden kolmen henkilön jälkeensä jättämien papereiden painopiste on vasta 1830- ja 1840-luvulla. Salmi on kuitenkin täydentänyt aineistoa käyttämällä hallinnollisia lähteitä, järjestöasiakirjoja ja jonkin verran lehdistöä. Näistä on ollut apua Salmen kohdistaessa huomionsa teatteriin myös työpaikka-

na. Lähteet eivät aina, esimerkiksi yksityiselämä-jaksossa, kerro kovinkaan paljon sellaista, joka ei jo olisi muista yhteyksistä tuttua.

Akseli Salmen tutkimus on asiallista ja mielenkiintoista luettavaa. Henkilöstöhakemisto olisi ollut kätevä apu lukijalle, vaikkakin liitteenä oleva näyttelijäluettelo korvaa osin tämän tarpeen. Osoitehakemisto ja kartat kirjan lopussa havainnollistavat hyvin näyttelijöiden asuinpaikkoja. Näyttelijät asuivat yleensä oman teatterinsa läheisyydessä. Kuninkaallisen teatterin läheisyys oli arvostettua asuinalueita. Osoite ei kuitenkaan vielä kerro koko totuutta siitä, millaisissa oloissa, miten ”edustavasti” asutaan ja miten ”porvarillisia” ollaan. Alexanderplatz, jonka laidalla Königstädtisches Theater sijaitti, ja sen lähikadut, eivät komeasta nimestä huolimatta olleet porvarillisen representaation laatuosoitteita.

Salmen tutkimuksen yksittäiset tulokset ovat kiinnostavia, joskin odotettuja. Loppupäätelmässään Salmi toteaa: ”Berlin’s actors belonged to the bürgertum because of their income level” (s. 321). Tutkimuksessa kerätyt muut argumentit näyttelijöiden porvarillisuudesta liittyvät elämäntapaan: he olivat taiteilijaporvareita sosiaalisten porvarillisten aktiivisuutensa kautta. Työ sisältää mielenkiintoisesti nivoutuneena henkilöhistoriaa, kaupunkihistoriaa ja teatterihistoriaa, vaikkakaan ei teatteritieteen varsinaisessa merkityksessä. Salmi on itse kategorisoinut tutkimuksensa osittain teatteri-, osittain sosiaali- ja arkipäivän historiaksi.

Tekijä on osoittanut erityisesti lähdemateriaalinsa ja tutkimuskirjallisuuden analysoinnin kautta syvää perehtyneisyyttä aikakauden porvarillisuutta käsittelevään problematiikkaan. Ottamalla siihen kriittisesti kantaa hän on luonut hyviä synteesejä ja esittänyt päiväkirjamateriaalinsa pohjalta rohkei-

takin kannanottoja "taiteilijaporvariston" alaryhmän merkityksestä 1800-luvun alun porvariston tulevalle tutkimukselle.

HANNES SAARINEN